

ВЛАДА ЯК СИСТЕМНИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЮВАНОСТІ

***ВОРОНЯНСЬКИЙ О.В., К.І.Н., ПРОФЕСОР,
КУАШЕНКО Т.Ю., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА***

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній вітчизняній економічній науці категорія «влада» фактично не розглядається як внутрішній елемент економічної системи. Не відкидаючи вплив владних відносин на функціонування ринку, переважна більшість дослідників традиційно відносить їх до середовища, в якому ця система функціонує. Вважається, що основним системоутворюючим фактором економічних відносин є процес обміну, який описується в категоріях конкуренції. При цьому поняття «монополія» та «олігополія» в переважному більшості напрямів економічного аналізу — таких як неокласична та австрійська школи — замінені на категорію «недовершена конкуренція». Таким чином, роль владних відносин в економічній системі, яка була предметом аналізу в традиційній політичній економії, виноситься за рамки дослідження.

Разом з тим у площині прикладної аналітики фактор влади є загально визнаним параметром реальних економічних відносин — без урахування владних позицій власників та менеджменту підприємства, а також можливостей диктату певних учасників ринку розрахувати співвідношення трансакційних витрат на конкретний бізнес-проект та вигоди від його реалізації неможливо. За виразом Е. Тоффлера «влада є неминучою частиною процесу виробництва, і це є істиною для всіх економічних систем»[1, с. 53]. Безперечним фактом господарської дійсності є і вплив влади на економічну поведінку ринкових агентів. Якщо виходити з характеристики феномену влади як здатності і можливості змінювати вибір підвладних у заданому напрямку, то вже саме створення постачальником товару умов для підвищення попиту на нього означає імплантацію фактору влади в механізм процесу ринкового обміну. Звідси видно, що подана Б. Расселлом характеристика значення влади як фундаментального фактору всіх без виключення суспільних відносин[2, р. 9]. (у тому числі й економічних) не втрачає актуальності для дослідження факторів, що здійснюють визначальний вплив на функціонування економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нинішньому етапі розвитку економічної теорії проблематика системного значення влади в процесі економічного обміну знаходиться на периферії інтересу переважної більшості дослідницьких напрямів. Чи не єдиним виключенням є школа інституціональної економіки, представником якої у вітчизняному науковому просторі можна назвати перш за все В. Дементьєва. У рамках інституційної парадигми влада розглядається як певний аспект у відносинах індивідів, що полягає в здатності нав'язувати власні правила взаємодії іншим учасникам відносин. При цьому створюється специфічний владний простір, у якому один із економічних агентів контролює основні аспекти діяльності всіх інших.

Ряд дослідників, таких як: Дж. К. Гелбрейт, В. Дементьєв, О. Мовсесян, В. Ойкен, М. Олсон, Ф. Перру, Е. Тоффлер, Я. Таката в своїх працях виходять із того, що підставою виникнення влади є асиметрія (нерівність) у розподілі ресурсів між взаємодіючими економічними агентами (потенційними суб'єктом і об'єктом влади). Однак пояснення самого механізму виникнення економічної влади у науковій літературі відсутнє.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є наукова експлікація механізму забезпечення відтворюваності фактору влади у відносинах економічного обміну. Методологічною основою дослідження є положення ряду наукових концепцій, що розглядають різні аспекти і різні рівні відносин залежності – таких як макроекономічна теорія залежності країн Третього світу, концепція ресурсної залежності організацій в теорії менеджменту та теорія соціального обміну.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі вище зазначені теоретичні конструкції базуються на визнанні того, що статусні відмінності між агентами ринку, які забезпечують владні переваги одним і ставлять у залежне становище інших, створюються у результаті нерівного доступу до економічних ресурсів, що у свою чергу формує відносини асиметричного обміну. Сутністю такого обміну є те, що на ринку еластична пропозиція ексклюзивних, а відтак – і більш значущих товарів та послуг стикається з нееластичною пропозицією товарів поширених і менш значущих при нееластичному попиті на більш значущі товари та послуги з боку тих, хто виставляє на ринок менш значущі товари.

Це означає, що постачальник більш значущих товарів та послуг має перевагу над постачальником менш значущих товарів та послуг в силу декількох причин. По-перше, ексклюзивні, більш значущі товари

та послуги мають більш широкий сегмент попиту, тому їх постачальник не зацікавлений у певному покупцеві, який може запропонувати на обмін лише менш значущий товар. По-друге, постачальник поширеного, менш значущого товару не лише зацікавлений у тому, щоб обміняти його на товар більш значущий, але вимушений заради цього витримати конкуренцію з іншими численними постачальниками такого ж менш значущого товару. Таким чином, положення постачальника значущого ексклюзивного товару на ринку можна описати як монопольне, у той час як постачальники поширеного менш значущого товару знаходяться в положенні конкурентної боротьби за змогу обміняти свій товар на більш значущий. Як стверджував з цього приводу В. Ойкен, чим вищою буде еластичність попиту і чим меншою еластична пропозиція, тим слабкішим стає становище продавця [3, с. 257-258].

Аналіз теоретичних концепцій, об'єктом яких є різні аспекти залежності, дозволяє нам виділити наступні ключові компоненти відносин суб'єкта та об'єкта влади. Сама система відносин влади та підкорення базується на тому, що суб'єкт влади володіє монополією на розподіл певних ресурсів, які є актуальними для об'єкта як їх потенційного споживача. Визнання споживачем права розпорядника ресурсу на панування над собою викликане, по-перше, залежністю від ресурсу, та по-друге – безальтернативністю його отримання від даного агента обміну [4]. Саме така безальтернативність і є джерелом економічної влади, при чому даний ресурс набуває характеру ресурсу влади. З іншого боку, залежні від даного агента учасники ринку, які фактично стають об'єктами панування, також надають у розпорядження останнього певні ресурси – інакше саме панування втрачає сенс [5].

І хоча в реальності суб'єкт економічної влади отримує від підвладних на порядок вищий обсяг ресурсів, ніж надає їм, відносини між сторонами ринкової взаємодії завжди зберігають системну асиметрію на користь агента, який володіє правом розподілу ресурсів. Це пояснюється тим, що об'єкт економічної влади не розглядається її суб'єктом як унікальний постачальник необхідних останньому ресурсів. Перш за все тому, що суб'єкт економічної влади має в своєму розпорядженні ресурс більш рідкісний і цінний, у той час як об'єкт – широко поширений і малоцінний. Тому потенційний суб'єкт економічної влади має змогу отримувати необхідний йому ресурс від великого числа таких же залежних від нього об'єктів. Останні не є незамінними для суб'єкта влади, і саме тому мають постійно

демонструвати лояльність до нього заради отримання ресурсу [6]. Таким чином, вони суб'єктивно значно більшою мірою зацікавлені в суб'єкті влади, ніж він у них. Звідси випливає висновок про те, що відносини економічної залежності є результатом нерівних позицій агентів відносин економічного обміну в рамках мереж доступу до ресурсів.

Відзначимо, що ситуація залежності виникає лише у тому випадку, коли потенційний суб'єкт економічної влади розглядається споживачем ресурсу як життєво необхідний для задоволення його потреб. При цьому ступінь залежності прямо пропорційний суб'єктивній значущості для споживача того ресурсу, яким розпоряджається даний агент. Крім цього, залежність буде тим вищою, чим меншим є доступний для потенційного споживача обсяг альтернативних взаємодій, які він може вибрати для доступу до необхідних йому ресурсів. Користуючись термінологією А. Хіршмана, можна стверджувати, що у об'єкта економічної влади фактично «немає або обмежено мало можливостей виходу» [7, р. 153] з цих відносин. Як відомо, неможливість виходу з відносин є основоположною ознакою залежності, а структурна залежність формує підкорення, що є однією з сторін владних відносин.

Оскільки суб'єкт влади є безальтернативним постачальником цінних ресурсів, а її об'єкт – замінимим постачальником малоцінних, їхня взаємодія здійснюється в напрямку від суб'єкта до об'єкта. При цьому суб'єкт має змогу трансформувати свою монополію на розподіл цінних ресурсів у владні переваги, які він отримує від цих відносин [8]. Звідси випливає, що феномен влади формується саме через відносини обміну, тобто економічна система постійно генерує всередині себе структуру влади.

Зазначені ресурсно-розподільчі переваги забезпечують суб'єкту влади широкі можливості здійснення своєї влади в масштабах суспільства, тобто системно примушувати значні маси людей до таких дій, які ці люди не стали б робити добровільно. Така здатність забезпечується не лише і не стільки через пряме примушення підвладних, скільки через створення у них ілюзії наявності вибору між негативними або позитивними альтернативами як результатом власної діяльності [9]. Владні переваги можуть бути кінцевою метою суб'єкта влади або представляти для нього інструментальну цінність, полегшуючи йому доступ до інших ресурсів – соціальних, культурних, політичних. Це відображає здатність економічних ресурсів конвертуватися в інші види ресурсів – перш за все владних [10; 11]. У

свою чергу, владна позиція дає змогу агенту, що її займає, підтримувати свій статус монопольного розпорядника значущих ресурсів. Це пов'язано з тим, що стабільність відтворення відносин панування-підкорення між споживачем ресурсу та його розпорядником забезпечується лише до тих пір, поки даний ресурс буде зберігати свою актуальність для споживача, а його розпорядник – монополію на розподіл ресурсу. Надходження ексклюзивного ресурсу у загальне користування різко підриває його значущість, а відтак – і владні позиції розпорядника даним ресурсом. Тому підтримка структурної залежності від обмеженого ресурсу є основним завданням його розпорядника.

Структурна економічна залежність формується внаслідок штучного обмеження доступу агентів обміну до значущих ресурсів та можливостей розпоряджатися ними. Сформовані в даному суспільстві соціальні, економічні та політичні інститути та відповідні інституційні взаємодії визначають правила, за якими член суспільства може використовувати свої індивідуальні ресурси по досягненню значущих для нього цілей. Унаслідок дії цих інститутів навіть агент, що потенційно володіє ресурсами, нерідко виявляється залежним внаслідок штучно створених бар'єрів, що скорочують кількість альтернативних взаємодій, в які він може вступати з метою реалізації своїх інтересів отримання важливих для нього благ [8].

Звідси інститути регулювання економічного обміну, на формування яких здійснюють вплив у першу чергу розпорядники найбільш значущих ресурсів, виступають як засоби закріплення відносин особистої залежності і позаекономічного примусу, зрощування політичної влади і економічного панування. Влада суб'єкта прямо пропорційна ступеню залежності її об'єкта від ресурсу, що його розподіляє суб'єкт влади. Обсяг цієї влади є тим більшим, чим більш цінні ресурси контролює суб'єкт влади, чим менше у підвладного можливостей альтернативних взаємодій для отримання цих ресурсів і чим більше замінимим є підвладний для суб'єкта влади [6].

Описаний в даній статті механізм репродукування влади в рамках економічної системи повністю корелює з висунутими В.Дементьєвим положеннями, згідно яких наявність фактору влади у відносинах обміну означає зміну значення функції корисності альтернативних варіантів економічної поведінки, а наслідком зміни віддачі від витрат є зміна мотивації економічних агентів по відношенню до альтернативних варіантів поведінки, наслідком чого є

зміна цілей, на досягнення яких спрямована діяльність економічних агентів – сторін владного відносини (для суб'єкта влади, зокрема, відбувається заміщення витрат, необхідних для присвоєння блага, витратами для підпорядкування даної мети об'єкта влади) [12].

Висновки. Джерелом економічної влади є нерівний доступ до економічних ресурсів і асиметричні обміни з приводу їх отримання. При цьому факторами, які створюють постійну відтворюваність значимості влади у відносинах економічного обміну є:

- нерівність концентрації власності на економічні ресурси між суб'єктом і об'єктом влади;

- нерівна еластичність попиту на ресурси, якими володіють сторони владного відносини, відповідно, з боку об'єкта і суб'єкта влади та асиметрія ринкової значимості цих ресурсів;

- асиметричність для суб'єкта і об'єкта влади критичності витрат, пов'язаних із виходом з відносин із даним економічним агентом і пошуком альтернативних джерел отримання ресурсу, поставником якого є останній.

У цілому взаємодія даних факторів забезпечує не лише постійну тенденцію до репродукування влади та її структур економічної системою, але й системну вбудованість феномену влади в економічні відносини.

Література.

1. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2001. – 153 с.

2. B. Power / B. Russell. – London and New York: Routledge, 2000. – 207 p.

3. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен. - М. : Экономика, 1996. – 351 с.

4. Дементьев В. Власть как проблема экономической теории / В. Дементьев // Экономика Украины. – 2003. – № 5. – С. 41-46.

5. Кудішенко Т.Ю. Інституціоналізація як категорія політичної науки: проблема визначення // Сучасне суспільство. – 2014. – № 2. – С. 87-97.

6. Воронянський О.В. Проблема формування політичних інститутів у контексті конкурентної боротьби еліт // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології. – 2012. – № 21. – С. 75-79.

7. Hirschman A.O. Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and Strategies / A.O. Hirschman. – Cambridge, Massachusetts & L.: Harvard University Press, 1970. – 280 p.

8. Воронянський О.В. Політична трансформація в контексті проблеми перерозподілу ресурсів / О.В. Воронянський // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Питання політології. – 2012. – № 1007, Вип. 20. – С. 51-57.

9. Гэлбрейт Дж.К. Экономические теории и цели общества / Дж.К. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1976. – 406 с.

10. Бурдые П. Формы капитала [Электронный ресурс] / П. Бурдые // Экономическая социология. – 2002. – Том 3. – № 5. – Режим доступа: <http://www.ecsoc.mses.ru/pdf7ecsoc012.pdf>.

11. Радаев В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертации [Электронный ресурс] / В. Радаев // Экономическая социология. – 2002. – Том 3. – № 4. – Режим доступа : http://www.ecsoc.mses.ru/pdf/ecsoc_t3_n4.pdf.

12. Дементьев В.В. Власть: экономический анализ: Основы экономической теории власти: [Монография] / В.В. Дементьев. – Донецк : Каштан, 2003. – 199 с.

References.

1. Toffler Je. (2001). *Metamorfozy vlasti [Metamorphosis of power]*. Moscow: ООО «Izdatel'stvo АСТ», p. 153 [in Russian].

2. B. Power B. Russell. (2000). London and New York: Routledge, p. 207 [in English].

3. Ojken V. (1996). *Osnovy nacional'noj jekonomii [Fundamentals of the national economy]*. Moscow: Jekonomika, p. 351 [in Russian].

4. Dement'ev V. (2003). Vlast' kak problema jekonomicheskoy teorii [Power as a problem of economic theory]. *Jekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, No 5, pp. 41-46 [in Russian].

5. Kulishenko T.Iu. (2014). Instytutsionalizatsiia yak katehoriia politychnoi nauky [Institutionalization as a category of political science]. *Suchasne suspilstvo – Modern society*, No 2, pp. 87-97 [in Ukrainian].

6. Voronianskyi O.V. (2012). Problema formuvannia politychnykh instytutiv u konteksti konkurentnoi borotby elit [The problem of the formation of political institutions in the context of competition elites]. *Visnyk Khar'kovskoho natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina – Journal of Kharkov National University V.N. Karazin*, No 21, pp. 75-79 [in Ukrainian].

7. Hirschman A.O. (1970). Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and Strategies. Cambridge, Massachusetts & L.: Harvard University Press, p. 280 [in English].

8. Voronianskyi O.V. (2012). Politychna transformatsiia v konteksti problemy pererozpodilu resursiv [Political transformation in the context of

resource reallocation]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina – Journal of Kharkov National University V.N. Karazin*, No 1007, issue 20, pp. 51-57 [in Ukrainian].

9. Gjelbrejt Dzh. K. (1976). *Jekonomicheskie teorii i celi obshestva [Economic theory and goals of the company]*. Moscow: Progress, p. 406 [in Russian].

10. Burd'e P. (2002). Formy kapitala [Form of capital]. *Jekonomicheskaja sociologija – Economic sociology*, Vol. 3, No 5. Retrieved from <http://www.ecsoc.msses.ru/pdf7ecsoc012.pdf> [in Russian].

11. Radaev V. (2002). Ponjatie kapitala, formy kapitalov i ih konvertacii [The concept of capital, forms of capital and their conversion]. *Jekonomicheskaja sociologija – Economic sociology*, Vol. 3, No 4. Retrieved from http://www.ecsoc.msses.ru/pdf/ecsoc_t3_n4.pdf [in Russian].

12. Dement'ev V.V. (2003). *Vlast': jekonomicheskij analiz; Osnovy jekonomicheskij teorii vlasti [Power: An Economic Analysis: Fundamentals of economic theory of power]*. Donetsk: Kashtan, p. 199 [in Russian].

Анотація.

Воронянський О.В., Кулішенко Т.Ю. Влада як системний елемент економічних відносин: механізм відтворюваності.

Автори на основі неінституційної парадигми аналізують механізм, що забезпечує відтворюваність системного значення фактору влади в економічних відносинах. Показано, що основою цього механізму є нерівність позицій агентів відносин, яка створює феномен асиметричності обміну. У свою чергу, здатність розпорядника значимих ресурсів конвертувати залежність від них споживачів у владні переваги для себе формує економічні інститути, направлені на блокування доступу до таких ресурсів інших учасників обміну.

Ключові слова: економічна влада, розподіл ресурсів, асиметричний обмін.

Аннотация.

Воронянский А.В., Кулишенко Т.Ю. Власть как системный элемент экономических отношений: механизм воспроизводимости.

Авторы на основе неинституциональной парадигмы анализируют механизм, обеспечивающий воспроизводимость системного значения фактора власти в экономических отношениях. Показано, что основой этого механизма является неравенство позиций агентов отношений, которая создает феномен асимметричности обмена. В свою очередь, способность распорядителя значимых ресурсов конвертировать зависимость от них потребителей во властные преимущества для себя формирует экономические институты, направленные на блокирование доступа к таким ресурсам других участников обмена.

Ключевые слова: экономическая власть, распределение ресурсов, асимметричный обмен.

Abstract.

Voronyanskyi O.V., Kulishenko T.Y. The power system as an element of economic relations: the mechanism of reproducibility.

The authors based neoinstitutional paradigm analyzes mechanism to ensure the reproducibility of the system power factor value in economic relations. It is shown that this mechanism is the basis of inequality relations agent positions, which creates asymmetry phenomenon of exchange. In turn, the ability of spending significant resources to convert their dependence on power consumers in the benefits for themselves creates economic institutions aimed at blocking access to resources such other exchange participants.

Keywords: *economic power, resource distribution, asymmetrical exchange.*

УДК 35.088

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ
ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ**

**ГАЦЬКО А.Ф., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
БОГОМОЛОВА К.С., АСИСТЕНТ,**

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблем у загальному вигляді. Висвітлення проблем етики та моралі в державному управлінні України стає все більш актуальним. Це пов'язано з тим, що образ державного службовця з часів командно-адміністративної системи влади докорінно змінився. Державні службовці «старого зразка» були орієнтовані на чітке виконання наказів зверху, формальне ставлення до людей, було небажаним вміти аналізувати.

Реалії сьогодення вказують на необхідність впровадження нових норм і правил, в основу яких покладені такі критерії як компетентність, вміти поводити себе тактовно у спілкуванні з людьми, повага до закону, повага до особистості, допомога громадянам у вирішенні проблем.

Сучасний державний службовець – представник не власних інтересів, а інтересів держави, тому вся його діяльність повинна бути спрямованою на вирішення проблемних питань інших людей. Головним засобом регулювання та контролю державного управління та поведінки державних службовців, які повинні забезпечувати досягнення цієї мети, є право і мораль.

Негативне ставлення до органів державної влади, низький рівень